

УДК 341.48

ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ Й РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

Жаровська І.М., д. ю. н.,
доцент кафедри теорії та філософії права
Інститут права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»

У статті розглядаються історичні аспекти розвитку норм міжнародного гуманітарного права. Зазначаються три напрями міжнародного гуманітарного права, серед яких «право Гааги», «право Женеви» і «право Нью-Йорка». Виділяються проблемні питання сучасного правового регулювання правил ведення війни.

Ключові слова: міжнародне гуманітарне право, «право Гааги», «право Женеви», «право Нью-Йорка».

В статті рассматриваются исторические аспекты развития норм международного гуманитарного права. Указываются три направления международного гуманитарного права, в том числе «право Гааги», «право Женевы» и «право Нью-Йорка». Выделяются проблемные вопросы современного правового регулирования правил ведения войны.

Ключевые слова: международное гуманитарное право, «право Гааги», «право Женевы», «право Нью-Йорка».

Zharovska I.M. HISTORY AND DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW

The article deals with the historical aspects of international humanitarian law. Indicate on three areas of international humanitarian law, including the “Law of Hague”, “Law of Geneva” and “Law of New York”. There are the problem areas of modern legal regulations of warfare.

Key words: international humanitarian law, “Hague Law”, “Geneva Law”, “Law of New York”.

Постановка проблеми. Реалії сьогодення шокують український народ і розмиті пояснюються в наукових колах. За даними ООН, станом на 24 лютого 2015 р. в Україні з квітня 2014 р. були вбито щонайменше 5 793 людини, у тому числі 63 дитини; більше ніж 14,5 тис. осіб, у тому числі 169 дітей, отримали поранення. Ці цифри вказують на особливу актуальність дослідження проблем міжнародного гуманітарного права для сучасних українських реалій.

Людська історія – це історія війн і конфліктів. За більше ніж 3 400 років писаної історії людства тільки 250 років були мирними. Війна як форма колективного насилля, як стан взаємовідносин між державами завжди впливала на життя народів і держав. Ураховуючи досвід реальних війн, світове співтовариство багато століть тому дійшло висновку щодо необхідності обмеження насилля воюючих сторін.

Ступінь розробленості проблеми. Проблема міжнародного гуманітарного права займалася низка дослідників, серед яких І. Блищенко, В. Буткевич, М. Буроменський, В. Лисик, В. Репецький, О. Святун та ін. Однак питання історичного розвитку норм міжнародного права частково залишилися поза увагою дослідників.

Тому **метою статті** є дослідження історії виникнення й розвитку міжнародного гуманітарного права.

Виклад основного матеріалу. Ще з давнини народи почали робити спроби внесення елементів гуманізму під час ведення воєн, що втілено в законах і звичаях війни. Насправді закони війни настільки старі, як сама війна, а війна настільки ж стара, як і сама земля. Так, за Законами Ману (бл. 2-го ст. до н. е. – 1-е ст. н. е.) уважалося неприпустимим під час війни

вбивати старих, дітей і жінок, а також парламентарів, осіб, котрі здалися в полон, і поранених. Не підлягали захопленню та знищенню храми й інші культові спорудження і їхні хоронителі. Однак ці правила часто порушувалися. Закони, що забезпечують захист певних категорій осіб, можна знайти в історії персів, греків і римлян, у Стародавньому Китаї, в Африці та християнських державах. Інколи полководці наказували своїм військам зберігати життя захоплених у полон солдат, добре поводитися з ними, захищати цивільне населення сторони противника, і нерідко після закінчення воєнних дій сторони домовлялися про обмін полоненими. Заборонялися напади на деякі об'єкти й віроломні способи ведення бою, зокрема такі як використання отрути.

Не менш важливі й значимі давньоіндійські письмові джерела. Епос «Махабхарата» (2-а пол. 2-го ст. до н. е.) набагато обігнав свій час: воїнам заборонялося вбивати ворогів, що втратили силу, і тих, хто здається. Після видужання пропонувалося відправляти на батьківщину поранених військовополонених. Деякі правила цього Епосу нагадують правила Гаазького положення 1907 р. про закони й звичаї війни. Наприклад, дозволялися не всі види та прийоми війни: поряд із запаленими стрілами була заборонена зазубрена або отруєна зброя. Існували правила ревізії власності ворога й правила поведінки з військовополоненими, не можна було оголошувати війну без пощади.

Первинними писаними правилами були накази правителів своїм військам, у яких містилися правила поведінки стосовно противника, а також двосторонні акти, що уклалися між воюючими державами. Згодом подібна практика перетворилася на сукупність осно-

ваних на звичай правил ведення війни, тобто норм, що підлягали дотриманню сторонами у збройному конфлікті навіть за відсутності односторонньої заявki або двосторонньої угоди з цього приводу.

Чималий інтерес становлять погляди мислителів і науковців. Гуго Гроцій, наприклад, у праці «Про право війни та миру» відзначав необхідність «зм'якшення» права війни, категорично заперечував проти такого способу ведення війни, як спустошення країни. Наприкінці книги міститься заклик до сумлінності й миролюбства.

Осмилення діяльності держави, пов'язаної із захистом від зовнішніх і внутрішніх ворогів, здійснювалось насамперед у працях Сунь-цзі, Платона, Аристотеля, Сенеки та ін. В античності зародилися концепції «миру через силу» й «обґрунтування корисності війни» (Платон, Аристотель).

Французький філософ Жан-Жак Руссо у своїй роботі «Про суспільний договір» (опублікованій у 1762 р.), відзначав: «Війна – це не відносини між людьми, але між державами, і люди стають ворогами випадково, не як людські істоти й навіть не як громадяни, а як солдати; не як жителі своєї країни, а як її захисники». Далі, аналізуючи цілі війни, констатував: «Якщо мета війни – знищення ворожої держави, то інша сторона має право винищувати її захисників, поки вони тримають у руках зброю, але, як тільки вони кидають її і здаються, вони перестають бути ворогами або інструментом у руках ворогів і знову стають просто людьми, чиї життя не дозволено нікому відбирати».

Французький філософ і правознавець Шарль Монтеск'є зазначав, що під час миру народи повинні робити якнайбільше добра один одному, а під час війни – якнайменше зла.

І. Кант обґрунтовував мрію про загальний і вічний мир, морально засуджував війни та закликав до миру. Аналізуючи саме поняття миру, він доводив, що воно фактично збігається з поняттям права й разом із ним ґрунтується на вкоріненому в розумі моральному законі.

У XIV–XV ст. було створено перші конкретні проекти миру та об'єднання європейських держав. Саме вони поклали початок широкому розвитку європейської думки в політичній історії континенту.

Перший із таких проектів належав французькому королівському прокуророві П'єру Дюбуа. У 1300 р. з'явилась його робота «Про припинення воєн та суперечок у королівстві Франція», де автор закликав припинити міжусобну боротьбу французьких феодалів. У період між 1305 і 1307 рр. створена найбільш відома праця Дюбуа «Про повернення Святої землі».

Згідно з планом Дюбуа, потрібно було скликати загальний собор, який складався б із духовних осіб і католицьких князів. Головне завдання собору полягало в тому, що його учасники домовились би про припинення війни один проти одного. «У кого є бажання воювати, – підкреслювалось у проекті, – той повинен воювати проти ворогів християнської

віри і святих місць господніх на Святій землі, але не проти братів своїх під загрозою тілесної та духовної загибелі».

Другий проект з'явився через сто років на сході Європи й належав чеському королю Іржі Подебраду. Він також пропонував створити союз, учасники якого мусили дати згоду не застосовувати один проти одного зброю й не допускати, щоб інші робили це від їхнього імені.

У проекті явно пролунала думка про бажання та необхідність установити мир у християнській Європі. У цьому контексті належить сприймати слова Іржі Подебрада про «любов і братерство», про необхідність покінчити з війнами, убивствами, насиллям тощо.

Наступним етапом формування міжнародного гуманітарного права (далі – МГП) є укладання міжнародних договорів. Цей процес розпочався укладанням договорів про норми ведення війни в 60-ті роки XIX ст., коли з інтервалом у чотири роки відбулися дві міжнародні конференції – у Женеві (1864 р.) й Санкт-Петербурзі (1868 р.), результатом яких стало укладання основних договорів, що стосуються питань права збройних конфліктів.

Першим юридичним оформленням захисту жертв війни стала Женевська конвенція 1864 р. «Про поліпшення долі поранених і хворих воїнів під час сухопутної війни». Початок цьому напрямку права поклав громадянин Женев Анрі Дюнан, який у 1862 р. видав книгу «Спогади про Сольферіно», у якій вражливий жахливими наслідками бою після битви біля містечка Сольферіно в Ломбардії запропонував скликати міжнародну конференцію, щоб розробити правила поведінки стосовно поранених і хворих воїнів, які й мали стати обов'язковими для всіх учасників.

Перша Женевська конвенція була розроблена на міжнародній конференції, у якій взяли участь представники 16 держав. Далі цей напрям у гуманітарному праві дістав назву «право Женеві». Конвенція містила всього 10 статей, що регулювали ставлення до поранених та хворих у діючих арміях, але відіграла особливу роль в історії права – стала частиною руху за кодифікацію сучасного міжнародного права. У період з 1864 до 1907 рр. цю Конвенцію ратифікували 57 держав.

Члени Женевського Комітету (який згодом став Міжнародним Комітетом Червоного Хреста) спрямували свої зусилля на подальший розвиток міжнародного гуманітарного права. Упродовж кількох наступних десятиліть були прийняті положення, що забезпечували захист іншим категоріям осіб, а саме: пораненим, хворим та особам, котрі зазнали корабельну аварію, зі складу збройних сил на морі (1899 р.), військовополонених (1929 р.) і цивільних осіб (1949 р.). Конвенції переглядалися в 1906, в 1929 й у 1949 рр., а в 1977 р. були прийняті два Протоколи, які доповнювали чотири Конвенції 1949 р.

Інший напрям МГП має назву «Гаазьке право», оснований на результатах мирних конференцій, які проводилися в Нідерландах у 1899 і 1907 рр., де обговорювалися переважно допустимі засоби й методи ведення війни; зусилля Організації Об'єднаних Націй

для забезпечення дотримання прав людини під час збройних конфліктів і обмеження застосування конкретних видів зброї.

Першим міжнародним документом цього напрямку стала Санкт-Петербурзька декларація 1868 р. «Про заборону використання вибухових і запалювальних снарядів вагою менше ніж 400 грамів». Декларація заборонила новий на той час вид зброї, що завдавав надмірних страждань, і визначила необхідність і шляхи гуманізації права війни.

Подальшого розвитку кодифікація цього напрямку набула на міжнародних конференціях у Парижі (1856 та 1884 рр.), Брюсселі (1874 р.) і Гаазі, де в 1899 та 1907 рр. було розроблено та прийнято низку документів, які закріпили норми та принципи використання засобів і методів ведення війни. На Гаазьких конференціях були прийняті конвенції, що стосувалися законів і звичаїв сухопутної й морської війн, прав та обов'язків нейтральних держав.

До Другої світової війни не відчувалося активного пошуку світового співтовариства у сфері гуманізації права збройних конфліктів. Звісно, людство не влаштувало залежність від примх природи, обмеженість у вирішенні власних завдань соціально-економічного й політичного характеру. Оскільки основним засобом таких рішень була, є і буде війна, то й норм, які могли завадити прогресу військово-промислового комплексу, ніхто не створював [1, с. 21]. Тільки після пережитої реальної загрози потужного світового конфлікту, такого як Друга світова війна, людство сконцентрувало зусилля щодо можливості ефективного правового регулювання міжнародних гуманітарних проблем.

Деякі дослідники вважають, що до складу міжнародного гуманітарного права входить також «право Нью-Йорка», яке розвивається під патронатом ООН і регулює передовсім дотримання основних прав людини під час збройних конфліктів, покарання воєнних злочинців та використання ядерної зброї.

Особливості сучасного міжнародного регулювання норм міжнародного права визначає Г. Сорока, указуючи, що якщо у ХХ ст. юридична норма за змістом була близькою до

ідеалу, утілюючи такі принципи міжнародного права, як суверенна рівність, непорушність державних кордонів, територіальна цілісність, то на початку ХХІ ст. характер цих норм змінився. Юридична норма стала відображенням та обґрунтуванням фактичних учинків країн «Великої вісімки», перетворившись на «право найсильніших». Цей факт свідчить про гостру потребу збереження і примноження гуманітарної спадщини минулих століть, бо для сучасної людини знання й дотримання норм МГП може стати єдиним засобом виживання в умовах глобальної ескалації агресії [2, с. 24–25].

Висновки. Незважаючи на те що правила ведення війни пройшли довгий історичний етап, не можна констатувати, що міжнародне гуманітарне право є повністю сформованою галуззю міжнародного права. На сьогодні можна говорити про багато проблем міжнародного гуманітарного права, серед яких відсутність чіткого правового регулювання певних засобів ведення війни, наприклад ядерної зброї; розмитість і нечіткість правової відповідальності суб'єктів-порушників норм; декларативність норм міжнародного гуманітарного права. Проте однією з найвпливовіших проблем для сучасної України є питання «надвпливовості» держав. Так ст. 2 Статуту ООН [3] указує на принцип суверенності всіх її членів, водночас Рада безпеки тієї самої міжнародної організації передбачає безапеляційне право вето постійних членів, що вказує на дисонанс силових і правових важелів впливу на світові процеси.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Стасюк С. Регулювання сучасних збройних конфліктів міжнародними гуманітарними засобами / С. Стасюк // Віче. – № 24. – 2010. – С. 20–22.
2. Сорока Г. Міжнародне гуманітарне право у ХХІ столітті / Г. Сорока // Віче. – 2013. – № 18. – С. 24–25.
3. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду ООН : Міжнародний документ ООН від 26.06.1945 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_014.
4. Жаровська І.М. Міжнародне гуманітарне право : [навчальний посібник] / І.М. Жаровська. – К. : Атіка, 2010. – 280 с.